ДАВНЯ ІСТОРІЯ

УДК 903.2 : 902.2 (477.53) "–06/–05" : 677.07
DOI: https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.5.468

Anatolii Shcherban*

CLAY SPINDLE WHORLS FROM THE KOTELVA II SETTLEMENT

Abstract: The purpose of the research paper is general characteristics of spindle whorls like objects discovered during archaeological excavations at the Kotelva II settlement, conducted by an expedition from the Historical and Cultural Reserve 'Bilsk' under the leadership of Oleh Shaporda.

The study employs a historical approach, utilizing a range of non-invasive methods for analyzing archaeological artefacts. Additionally, the research incorporates metrological and traceological analysis, the method of contextual resonance and comparative analysis. This combined approach allowed for the classification of the objects based on their morphological features, physical characteristics, and the circumstances of their discovery. Throughout the analysis, the principle of objectivity was maintained, necessitating a critical evaluation of the results and caution when assigning functional purposes to individual finds.

A collection of spindle-whorl-like objects from the Kotelva II settlement, located near the Bilsk hillfort, has been analyzed. These items were discovered both within the site's cultural layer and in the refuse fill of domestic pits. The vast majority of the finds are intact, while three specimens are represented by fragments.

Such objects are traditionally associated with the process of spinning, specifically with the use of spindles. However, determining their function requires considering a combination of attributes, among which the mass of the objects plays a significant role. Based on weight characteristics, four groups have been identified within the studied collection. Only one object falls into the 'light' category; its parameters do not support its classification as a functional component of a spinning tool, making such an attribution appear unjustified.

The remaining objects, given their characteristics, could have served as components of spindles designed for processing various types of raw materials. Differences in the weight of the items suggest a certain variability in the tools employed, although a definitive assessment of their specific function requires further research.

These results provide new insights into specific aspects of the daily life and economic activities of the inhabitants in the vicinity of the Bilsk hillfort during the period of its peak development. Introducing this collection into the scholarly record creates new opportunities for the comparative study of similar finds from other Scythian-era sites.

Keywords: Bilsk micro-region, Complex of archaeological sites of the Bilsk hillfort and its outskirts, Kotelva II settlement, archaeological research, non-invasive research, Scythian period, spindle whorls

* *Shcherban Anatolii* – Doctor of Culturology, PhD in History, Professor, Head of the Culturology and Museum Activity Department, Kharkiv State Academy of Culture (Kharkiv, Ukraine);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9530-6453; e-mail: kozaks_1978@ukr.net

CC BY 4.0

Анатолій Щербань*

ГЛИНЯНІ ПРЯСЛА З ПОСЕЛЕННЯ КОТЕЛЬВА II

Анотація: Метою роботи є здійснення узагальнюючої характеристики всіх пряслоподібних предметів, знайдених під час вивчення поселення Котельва II експедицією Історико-культурного заповідника «Більськ» під керівництвом Олега Шапорди.

Дослідження здійснене у межах історичного підходу із застосуванням комплексу неінвазивних методів вивчення археологічних артефактів. Зокрема, використано метрологічний і трасологічний методи, методи контекстуального резонансу та порівняльного аналізу. Їх поєднання дало змогу розглянути предмети з урахуванням морфологічних особливостей, фізичних характеристик й обставин виявлення. Під час опрацювання матеріалів дотримано принципу об'єктивності, що передбачає критичне осмислення отриманих результатів та обережність у визначенні функціонального призначення окремих знахідок.

Проаналізовано колекцію пряслоподібних виробів, що походять із поселення Котельва II, розташованого неподалік Більського городища. Предмети виявлено як у культурному шарі пам'ятки, так і в сміттєвому заповненні господарських ям. Переважна більшість знахідок збереглися в цілому вигляді, тоді як три екземпляри представлені фрагментами.

Подібні вироби традиційно пов'язують із процесом прядіння, насамперед із використанням веретен. Водночас їхнє функціональне визначення потребує врахування сукупності ознак, серед яких важливе місце належить масі предметів. За ваговими характеристиками у дослідженій колекції виокремлено чотири групи. До категорії «легких» належить лише один виріб. Його параметри не дають підстав розглядати предмет як повноцінний елемент знаряддя для прядіння, тому віднесення цієї знахідки до прясел видається необґрунтованим.

Решта досліджених виробів за своїми характеристиками могла використовуватися як складові частини веретен, призначених для роботи з різними видами сировини. Відмінності у вазі предметів дозволяють висловити гіпотезу про варіативність застосовуваних знарядь, хоча остаточне визначення їхньої спеціалізації потребує додаткових досліджень.

Отримані результати розширюють уявлення про окремі аспекти повсякденного життя та господарської діяльності мешканців округи Більського городища у період його найвищого розвитку. Введення до наукового обігу дослідженої колекції створює додаткові можливості для порівняльного вивчення подібних знахідок з інших пам'яток скіфського часу.

Ключові слова: Більський мікрорегіон, комплекс пам'яток території та округи Більського городища, поселення Котельва II, археологічні дослідження, неінвазивні методи, скіфський час, прясла

* *Щербань Анатолій Леонідович* – доктор культурології, кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри культурології та музеєзнавства, Харківська державна академія культури (Харків, Україна);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9530-6453; e-mail: kozaks_1978@ukr.net

CC BY 4.0

Постановка проблеми. Поселення Котельва II міститься за 0,8 км на захід від північно-західної околиці епонімного населеного пункту, вздовж краю першої надзаплавної тераси лівого берега р. Ворскла. Поряд розташовані фермерські споруди ТОВ «Агрофірма «Маяк», територія розорюється. Центральна ділянка зруйнована кар'єром. Збережені розміри пам'ятки – 360×100 м (площа – 2,5 га) (рис. 1). Потужність культурного шару на різних ділянках у середньому сягає 0,4-0,5 м.

Найдавніша інформація про знахідки старожитностей на цій території датується 1970-ми рр. У науковій праці пам'ятка вперше описана у 1992 р. керівником експедиції Полтавського центру туризму та краєзнавства І.М. Гавриленком[1]. 2017 р. поселення оглядалося спільною експедицією ІКЗ «Більськ» і Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського[2]. Тоді було зафіксоване катастрофічне пошкодження пам'ятки – у несанкціонованому кар'єрі простежувалися виразні культурні нашарування, зібрано значну кількість археологічних матеріалів. Серед них – глиняне прясло зрізано-біконічної форми та фрагмент шиї світлоглиняної амфори кола Хіос (кінець 6 – початок 5 ст. до н.е.) зі збереженими частинами ручки та вінець. Також в обвалі землі помічені залишки об'єкта, вочевидь, – господарської ями. В її «заповненні» виявлено розвал ліпленої посудини тюльпаноподібної форми бондарихинської культури, прикрашеної трьома концентричними рядами вдавлень.

2021 р. експедицією заповідника «Більськ» проведені масштабні розвідкові роботи на пам'ятці[3]. Це дало змогу визначити її межі, істотно уточнити потужність і датування культурних нашарувань, отримати різносторонню інформацію про функціонування селища за різних часів, охарактеризувати матеріали скіфського часу. У 2022-2023 рр. тією ж експедицією здійснено масштабні (розкрито 516 м^2) розкопки[4]. Виявлено та досліджено 42 господарські ями початку доби заліза. До фондів заповідника надійшло понад 8 тис. одиниць зберігання доби бронзи та скіфського часу. Серед останніх – 20 пряслоподібних виробів, виявлених 2022 р. 8 прясел походять із сміттєвого заповнення господарських ям 6-5 ст. до н.е. Притому, лише в одній ямі (об'єкт 12b) перебувало 2 прясла (рис. 2: 2-3). В інших ямах знайдено по одному виробу. Розкоп 2023 р. розташовувався на периферії і знахідок у ньому було мало, прясел не трапилося. Отримані дані дозволили проаналізувати значення

[1] *Гавриленко И.Н.* Отчет о разведках по реке Ворскле в 1992 г. *Науковий архів ІА НАН України*. Ф. 64 «Ф.е.». Спр. 1992/59. С. 2.

[2] *Шапорда О.М., Ткаченко О.М., Луговий Р.С.* Археологічні розвідки спільної експедиції ІКЗ «Більськ» та Полтавського краєзнавчого музею в межах Котелевського району. *Археологічні дослідження Більського городища – 2017*. Київ-Котельва: ЦП України і УТОПІК, 2018. С. 188-189.

[3] *Семененко А.О.* Звіт про археологічні розвідки на території Більського археологічного комплексу (в межах Котелевського району Полтавської області) у 2021 році. *Науковий архів ІА НАН України*. Ф. 64 «Ф.е.». Спр. 2022/19. С. 5-9; *Шапорда О.М.* Звіт про дослідження експедиції Історико-культурного заповідника «Більськ» в межах Більського археологічного комплексу у 2021 році. *Науковий архів ІА НАН України*. Ф. 64 «Ф.е.». Спр. 2021/18. С. 10-11; *Шапорда О.М., Задніков С.А., Семененко А.О.* Котельва II – двошарове поселення лівого берега Ворскли. Результати досліджень 2021-2022 років. *Археологічні дослідження Більського городища – 2021-2022*. Київ-Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 103-147.

[4] *Шапорда О.М., Задніков С.А., Семененко А.О.* Котельва II – двошарове поселення... С. 103-147; *Шапорда О.М., Семененко А.О., Пономаренко М.В.* Роботи експедиції Історико-культурного заповідника «Більськ» на поселенні Котельва II та в його окрузі у 2023 році. *Археологічні дослідження Більського городища – 2023*. Харків-Котельва: Майдан, 2024. С. 254-284.

CC BY 4.0

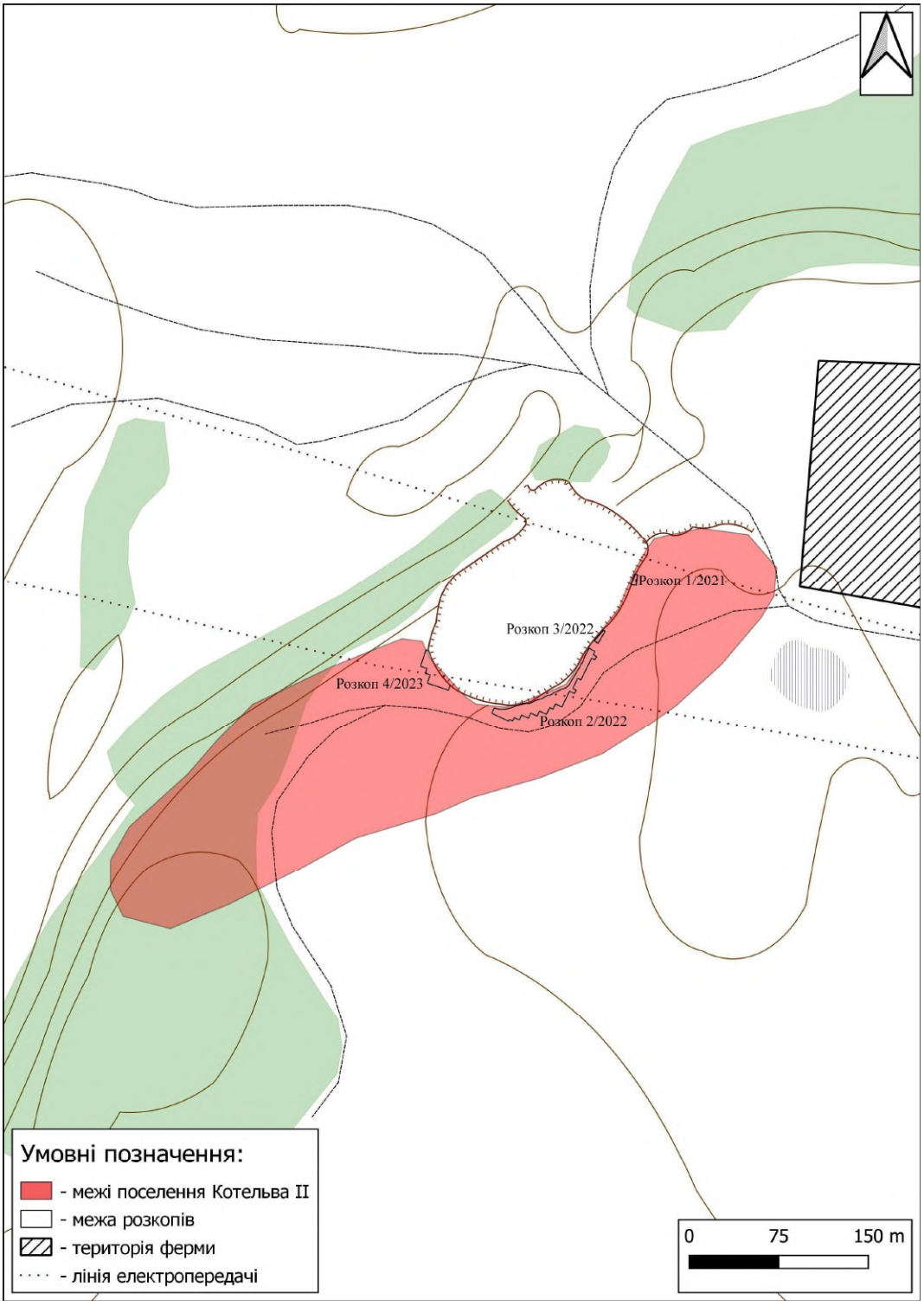

Рис. 1. План поселення Котельва з нанесенням досліджених ділянок.
План Олега Шапорди

CC BY 4.0

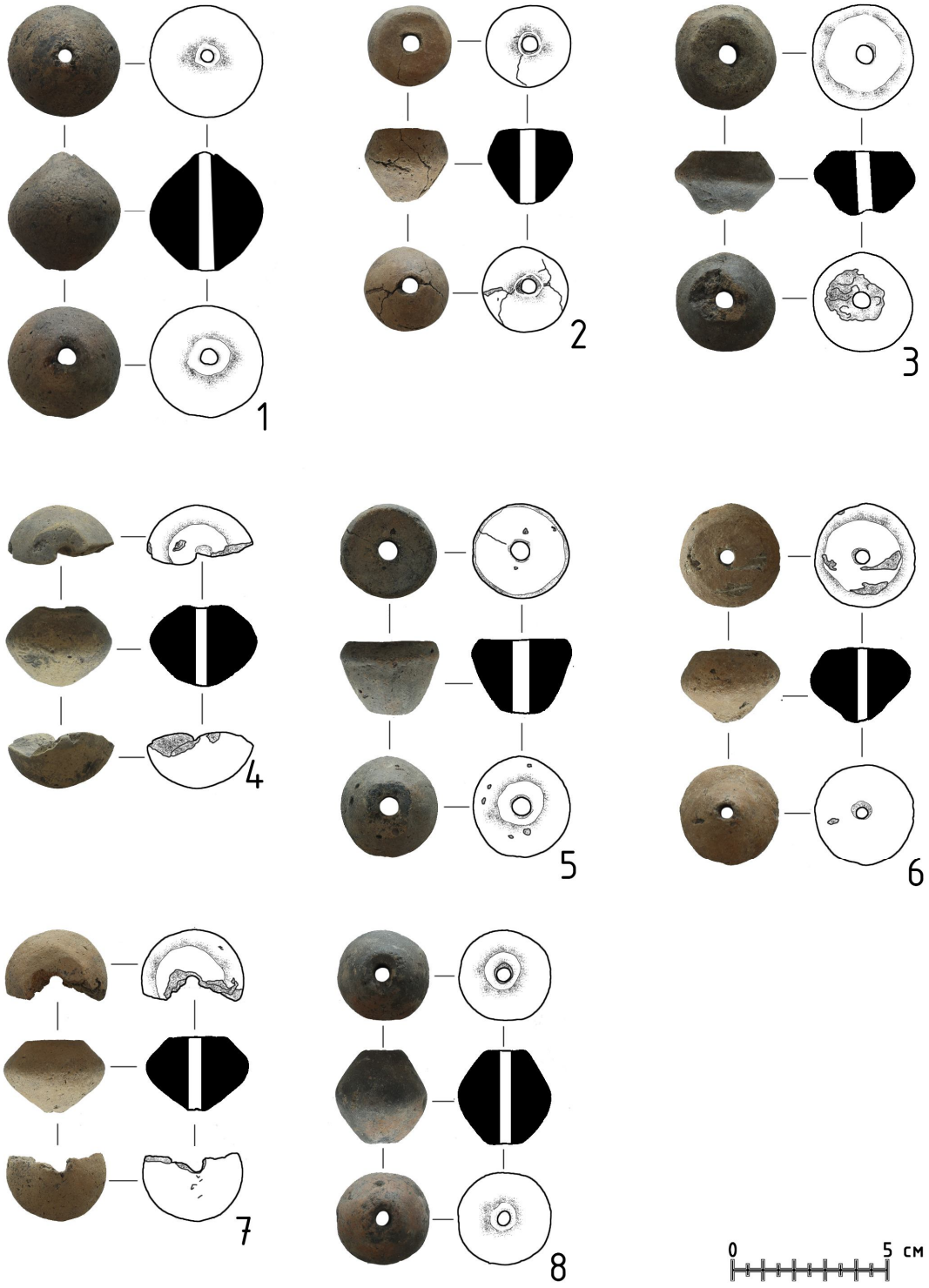

Рис. 2. Матеріали з господарських об'єктів поселення Котельва II. Дослідження 2022 р.
Фото та рисунки Олега Шапорди

CC BY 4.0

поселення у межах Ворсклинського мікрорегіону[5]. У статтях, присвячених цій пам'ятці є короткі згадки про окремі пряслоподібні вироби з неї, але комплексного їх аналізу досі не зроблено.

Метою роботи є здійснення узагальнюючої характеристики усіх пряслоподібних предметів, знайдених під час вивчення поселення Котельва II експедицією Історико-культурного заповідника «Більськ» під керівництвом Олега Шапорди[6].

Огляд літератури. Публікуючи результати розкопок 2021-2022 рр., О. Шапорда, С. Задніков та А. Семененко одним абзацом охарактеризували форми та декор 21 пряслоподібного виробу і подали їх графічні зображення[7]. Оприлюднюючи матеріали досліджень 2024 р., О. Шапорда та В. Оліцький згадали про знахідки двох цілих і двох фрагментованих артефактів, подали їх фото та графічні зображення[8]. Але більшість таких предметів досі не введено до наукового обігу, не здійснено порівняльного аналізу морфології, слідів спрацьованості, котрі дозволяють висловити гіпотези про функціональне призначення.

У контексті інших пам'яток початку доби заліза Дніпровського Лісостепового Лівобережжя існує значна історіографія. На вироби, пов'язані з текстильним виробництвом, епізодично зверталася увага дослідників з кінця 19 – початку 20 ст. Серед тих, хто приділив їм найбільше значення у публікаціях, згадаємо Б. Шрамка[9] та В. Радзієвську[10]. Наймасштабніше вивчення таких артефактів здійснив наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. автор даної статті[11]. Він звернув увагу на весь комплекс глиняних предметів, гіпотетично пов'язаних з прядінням і ткацтвом, розробив їх детальну класифікацію, розглянув актуальні питання термінології. Зокрема, підтримав думку О. Пошивайла[12] про необхідність заміни невикористовуваних в українській лексиці до кінця 19 ст. для деталей веретен термінів «прясло», «прясельце», «пряслице» на «кружало»[13]. Але ця пропозиція не була масово підтримана іншими дослідниками. Тому в даній роботі будемо використовувати найбільш поширений до сьогодні в археологічних публікаціях термін «прясло».

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплекс пряслоподібних виробів з поселення Котельва II – гомогенний, внаслідок чого кількість типів виробів за формами невелика (рис. 2-4). Але значна чисельність обумовила розмаїття варіантів. Цей факт пояснюється способом їх виготовлення – ручним ліпленням. Очевидно, такі предмети створювали господарі чи господині певної садиби за потреби. Адже технологія їх виготовлення нескладна, глина відповідної якості загальнодоступна у цьому регіоні, необхідну температуру випалювання можна було отримати у звичайному вогнищі.

[5] *Шапорда О. М., Задніков С. А., Семененко А. О.* Котельва II – двошарове поселення… С. 103–147
[6] Дякуємо автору досліджень за надання дозволу опублікувати матеріали досліджень
[7] *Шапорда О. М., Задніков С. А., Семененко А. О.* Котельва II – двошарове поселення… С. 129, 131, рис. 22.
[8] *Шапорда О., Оліцький В.* Результати досліджень поселення Старий Кар'єр біля Котельви у 2024 році. *Консенсус.* 2025. № 3. С. 54, 56, рис. 11: 1-2. DOI: https://doi.org/10.31110/consensus/2025-03/039-062 (дата звернення: 27.10.2026).
[9] *Шрамко Б. А.* Бельское городище скифской эпохи: город Гелон. Київ: Наукова думка, 1987. С. 96–100.
[10] *Радзієвська В. Є.* Техніка прядіння у населення Лісостепової Скіфії. *Археологія.* 1979. № 32. С. 19–26
[11] *Щербань А.* Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII – початку III століття до н. е. (за глиняними виробами). Київ: Молодь, 2007. С. 21–23.
[12] *Пошивайло О.* До питання наукової термінології в українській археології: по-українськи «кружало», а не «пряслице». *Український керамологічний журнал.* 2001. № 2. С. 5–10.
[13] *Щербань А.* Прядіння і ткацтво… С. 160.

CC BY 4.0

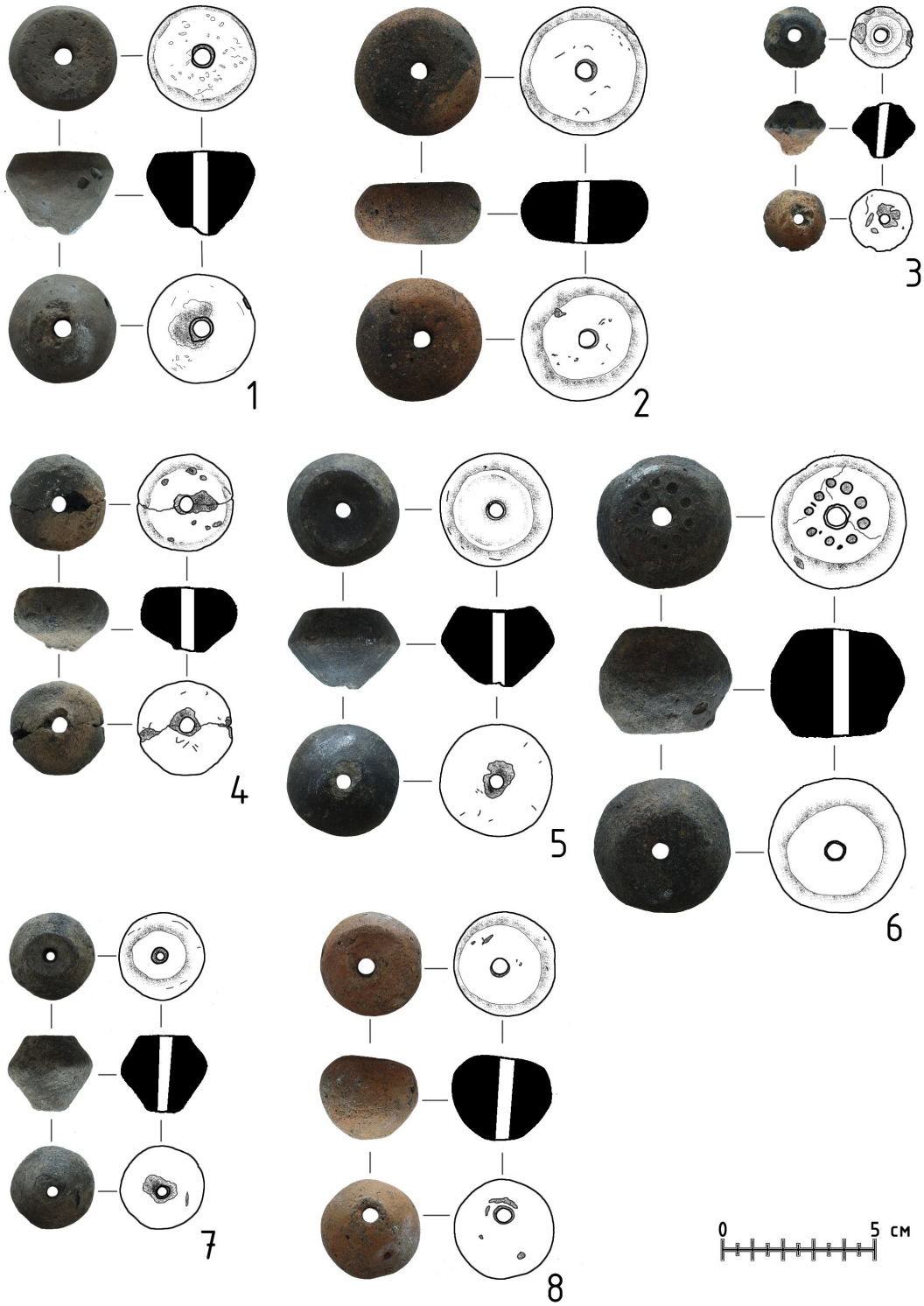

Рис. 3. Матеріали з культурного шару поселення Котельва II. Дослідження 2022 р.
Фото та рисунки Олега Шапорди

CC BY 4.0

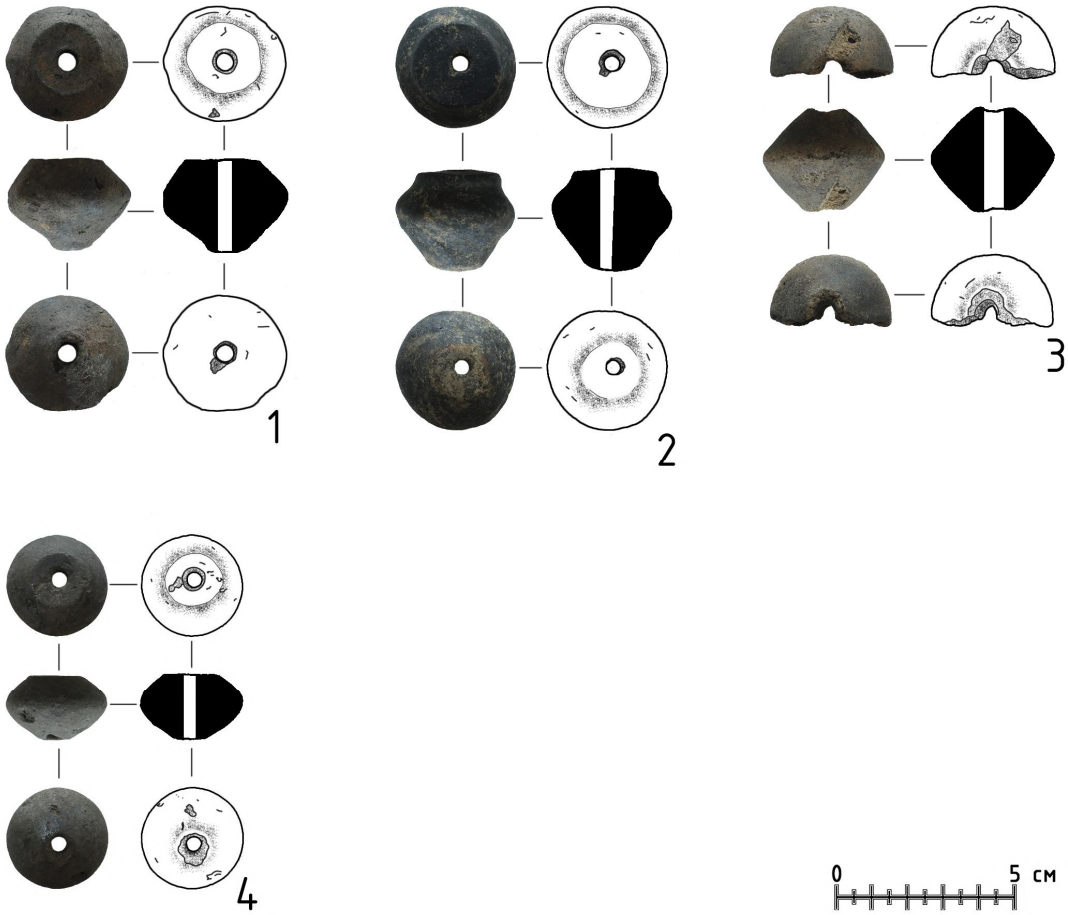

Рис. 4. Матеріали з культурного шару поселення Котельва II. Дослідження 2022 р.
Фото та рисунки Олега Шапорди

Такі артефакти містилися на різних рівнях культурного шару пам'ятки, не утворюючи скупчень. Лише три предмети (15% від загальної кількості) фрагментовані. Цілі вироби чи такі, що мали незначні втрати, можна було використовувати далі, але їх викинули. Це – результат своєрідного феномену скіфського часу, коли мешканці Дніпровського Лісостепового Лівобережжя виготовляли та застосовували аномально велику кількість пряслоподібних виробів, які досить часто потрапляли у «сміттєвий» культурний шар малопошкодженими. Зокрема, їх багато на попелищах Західного укріплення Більського городища. Складається враження, що періодично такі вироби міняли на інші, а «старі» викидали.

Внаслідок аналізу фізичних параметрів (діаметр, висота, розміри площин, колір поверхні) було з'ясовано, що найбільш суттєвою, з точки зору користувача, є вага та форма. Вага виступає головним критерієм підбору прядильного знаряддя для певної сировини за етнографічними даними. Форма відображає певну виробничу й естетичну традицію. За цим параметром виокремлено 4 позиції, що мають суттєвий відрив від наступних. До

CC BY 4.0

першої відноситься один виріб, малий для прядіння (4,3 г.) (рис. 3: 3). Він біконічної форми (вершина – сплощена) і не має слідів використання. Щоправда, внаслідок крихкості, що є наслідком низької температури випалювання, у різних місцях формувальна маса висипалася. Отвір – несиметричний відносно осі обертання. У нього неможливо просилити кінець навіть найменшого веретена. Тому вважаємо, безперечно, що цей виріб не пов'язаний із прядінням і є твором початківця у керамічному виробництві.

Друга група домінує (16 предметів, 80% від загальної кількості) та включає прясла вагою 12-25,7 г. Їх форми, за окремими винятками, біконічні зі сплощеними вершинами. Концептуально схожі, бо створені із подібних заготовок, які формувалися внаслідок обертання шматка глини між долонями майстра[14]. У більшості випадків вершина здавлювалася. В одного прясла на вершині після сплющування утворилося заглиблення (рис. 3: 5). В інших вершина була пласкою (рис. 2: 2-4, 6-7; 3: 4-5, 7; 4: 1, 4). Якщо притискали сильніше, або вершину зрізали, виріб набував вигляду, близького до зрізано-конічного (рис. 2: 5; 3: 1). Якщо заготовка вийшла кулястою, із приплюснутим верхом, у фінальному варіанті виріб був «округло-конічним» (рис. 3: 8). Коли верх біконічної заготовки не приплюскували, готовий предмет, закономірно, лишався біконічним (рис. 2: 8).

Виразних слідів спрацьованості на більшості виробів цієї групи не помічено. Здебільшого – це випадання глини внаслідок використання на основі (рис. 2: 1, 3, 6; 3: 1, 4-5, 7-8; 4: 1, 3-4), котрі могли виникнути під час прядіння нитки веретеном із нанизаним пряслом. Зокрема, частина з них, безперечно утворилася під час просилювання дерев'яного стрижня знаряддя.

Третя група складається із 3 предметів рідкісної для пам'ятки форми, вагою 32,3, 32,7 і 34,9 г. Один виріб, лискований (рис. 4: 2) має пропорції, що наближують його до «посудиноподібних», що зустрічаються на пам'ятках регіону значно рідше інших[15]. Щоправда, у даному випадку, «посудиноподібність» могла виникнути незаплановано під час здавлення глини вершини. Цей артефакт має потертість нижньої площини, яка могла виникнути при неінтенсивному терті виробу об якусь іншу поверхню. Оскільки великий розмір і вага предмета виключає можливість використання його, наприклад, в якості застібки, вважаємо, що ця потертість могла з'явитись під час прядіння. Щоправда, не виключаємо можливість, що цей виріб могли використовувати, наприклад, для лучкового свердла. Свердлильні пристрої, безперечно, застосовувалися населенням пам'яток Дніпровського Лісостепового Лівобережжя передскіфського та скіфського часу, про що свідчать знахідки свердлених кістяних виробів (наприклад, псаліїв). На жаль, сліди спрацьованості не дозволяють точно ідентифікувати саме таке використання.

Інший предмет – близький до дископодібного (рис. 3: 2). Така форма утворилася внаслідок прикладання більших зусиль, ніж для інших виробів, під час сплющення заготовки. Третій артефакт – кулясто-біконічний (рис. 2: 1). Саме такий вигляд має «кулька» після обертання між долонями майстра. Тобто, він у цьому випадку вирішив не сплющувати вершину. Хоча, зауважимо, таке прясло менш ергономічне при прядінні. Тому закономірно, що така форма – рідкісна для пам'ятки.

[14] *Щербань А.* Прядіння і ткацтво... С. 43-47.
[15] Ibid. С. 52-54.

CC BY 4.0

До четвертої позиції віднесено предмет (рис. 3: 6) із аномально великими розмірами для пряслоподібних виробів цієї пам'ятки. Він – біконічний, із опуклими боками та сплощеними вершиною й основою та є єдиним орнаментованим серед прясел поселення. Навколо отвору на його вершині нанесена концентрична лінія з 9 округлих вдавлень. Подібні орнаменти на пряслах початку доби заліза Дніпровського Лісостепового Лівобережжя трапляються[16]. Найближча аналогія саме такій композиції походить із Більського городища[17]. Сліди використання делікатні – висипання формувальної маси навколо отвору вгорі та внизу. Вони могли утворитися внаслідок вставляння та витягування стрижня веретена.

У більшості прясел отвір був близьким до циліндричного і досить вузьким (0,4-0,5 см), що свідчить про використання веретен з таким же кінцем (тип 2 за А. Щербанем[18]). Лише одне прясло (рис. 2: 5) мало виразно конічний отвір (вгорі – 0,65 см, внизу – 0,5 см). Воно має рідкісну для пам'ятки форму, максимально наближену до зрізано-конічної, що свідчить про використання біконічного веретена (тип 1 варіант 1 за А. Щербанем[19]). На нашу думку, цей виріб може бути одним із найраніших на пам'ятці. Саме такі форми домінували у ранніх шарах Західного укріплення Більського городища. Зокрема, ямі № 2/94[20].

Зазначимо, що інших знахідок, які безперечно можна віднести до текстильного виробництва (наприклад, важків до ткацьких верстатів і відбитків тканин на денцях посуду) на поселенні не трапилося. Це не значить, що їх не було у мешканців цієї пам'ятки. Адже, нагадаємо, центральна її частина була знищена кар'єром. Але, безперечно, різна вага прясел свідчить про використання їх для прядіння різної сировини.

Внаслідок порівняння комплексу прясел із поселення Котельва II із синхронним за попереднім датуванням, знайденим на розташованому за 1,1 км на північ від цієї пам'ятки поселенні Старий Кар'єр (929 м^2)[21], є підстави для висновків, що на обох пам'ятках у скіфський час мешкали носії однієї традиції прядіння нитки, які перебували на однаковому ступені розвитку текстильного виробництва, що відобразився в однаковому комплексі деталей веретен. На обох поселеннях знайдено однакову кількість пряслоподібних виробів схожого асортименту форм і розмірів. Однакове співвідношення між пошкодженими та цілими предметами, свідчить про однаковий відсоток знарядь, що ламалися під час використання, і схожу інтенсивність викидання цілих виробів через якісь невідомі нині причини. Відмінним є те, що:

– на Котельві II близько половини виробів виявлено у сміттєвому заповненні господарських ям, інші – у культурному шарі поза об'єктами, а на Старому Кар'єрі поза об'єктами знайдені всі вироби;

[16] Ibid. С. 103-105, мал. 51.
[17] Ibid. Мал. 50: 1.
[18] Ibid. С. 136, мал. 65: 2.
[19] Ibid. С. 136, мал. 65: 1
[20] Ibid. С. 26, мал. 2.
[21] *Шапорда О.М., Заднiков С.А., Буйнов Ю.В., Семененко А.О.* Поселення Старий Кар'єр – розвідки, розкопки та перспективи подальших досліджень. Археологічні дослідження Більського городища – 2021-2022. Київ-Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 42-102; *Шапорда О.М., Семененко А.О.* Нові дослідження на поселенні Старий Кар'єр. *Археологічні дослідження Більського городища – 2023.* Харків-Котельва: Майдан, 2024. С. 184-234; *Шапорда О.М., Семененко А.О.* Дослідження пам'яток лівого берега Ворскли біля Котельви у 2024 році. *Археологічні дослідження Більського городища – 2024*. Харків-Котельва: Майдан, 2025. С. 210-256; *Шапорда О., Оліцький В.* Результати досліджень поселення Старий Кар'єр біля Котельви у 2024 році. *Консенсус.* 2025. № 3. С. 39-62. DOI: https://doi.org/10.31110/consensus/2025-03/039-062

CC BY 4.0

– на Старому Кар'єрі виявлено 3 «малих» вироби (з них два мають виразні сліди від використання в якості «намистин» чи «застібок»), яких не зафіксовано на поселенні Котельва II;

– на Котельві II знайдено прясло з унікальним для цих пам'яток виразно конічним отвором, що засвідчує факт використання іншого, ніж зазвичай, веретена;

– на трьох «великих» пряслах з поселення Старий Кар'єр виявлено значну витертість поверхонь об абразив після того, як прясло було випалене. Саме одне з таких прясел, полегшених шляхом сточування, має унікальний для пам'ятки діаметр отвору – 0,64 см, що свідчить про використання його на більш товстому за інші веретені. Цей факт маркує процес трансформації сировинної бази, що відбувався у цей період розвитку матеріальної культури в регіоні, коли важкі прясла попереднього періоду стали непотрібними. На пряслах з Котельви II таких слідів сточування не трапилося. Можливо, такі вироби були в пошкодженій частині поселення та не збереглися до сьогодні. Але може й бути, що поселення Старий Кар'єр заселялося трішки раніше за Котельву II. Відповідь на це питання можна отримати, детально проаналізувавши весь комплекс матеріалів скіфського часу пам'яток і порівнявши результати з більш вузько датованими комплексами Більського городища.

Таким чином, отримана внаслідок розкопок культурного шару поселення Котельва II група прясел відображає традицію формотворення, спільну із зафіксованою на неподалік розташованому поселенні Старий Кар'єр. На обох пам'ятках використовувалися різні за вагою пряслоподібні предмети. Це пов'язано із технологічними аспектами виготовлення ниток. Адже, як свідчать етнографічні матеріали[22], одна майстриня, яка працювала з різними видами волокон, могла мати у своєму користуванні одночасно кілька веретен різної ваги. Разом з тим, найменший пряслоподібний виріб з Котельви II мав параметри, які не дозволяли його застосування у процесі прядіння ниток. Хоча форма його була такою ж, як і в більшості прясел. Менші за вагою вироби другої групи, на нашу думку, використовувалися для прядіння більш делікатних волокон. Але такого матеріалу було небагато, тому й кількість – невелика. Важчі предмети призначалися для прядіння сировини середньої якості. Найважчі вироби, найбільш імовірно, використовувалися для веретен, за допомогою яких пряли найгрубішу сировину. Внаслідок вивчення відбитків текстилю, що виготовлявся населенням Дніпровського Лісостепового Лівобережжя скіфського часу, на глиняних виробах (зокрема, з Більського городища)[23] було з'ясовано, що тодішні прялі обробляли різні за походженням та якістю волокна. Цим можна пояснити досить значну кількість прясел, знайдених на поселенні Котельва II.

Висновки. Проаналізовано колекцію із 28 пряслоподібних виробів, знайдених на розташованому неподалік Більського городища поселенні Котельва II. Предмети виявлено у культурному шарі пам'ятки та сміттєвому заповненні господарських ям 6-5 ст. до н.е. здебільшого цілими (лише три екземпляри фрагментовані). За винятком двох артефактів, зважаючи на характеристики та сліди спрацьованості, ці предмети могли використовуватися як складові частини веретен. Результати аналізу відмінностей у їхній вазі дозволили підтвердити раніше висловлювану гіпотезу про варіативність цієї характеристики глиняних деталей знарядь прядіння залежно від властивостей волокон пряжі. Параметри одного виробу, віднесеного за вагою до «легких», не дають підстав

[22] *Щербань А.* Веретена однієї прялі. *Народознавчі зошити.* 2015. № 1. С. 82–91.

[23] *Щербань А.* Прядіння і ткацтво… С. 43–47.

CC BY 4.0

вважати його деталлю веретена. Непрядильне призначення міг мати й один з «важких» предметів, сліди спрацьованості на якому свідчать, про можливість використання в якості важка для лучкового свердла.

Отримані результати розширюють уявлення про окремі аспекти господарської діяльності мешканців округи Більського городища періоду його найвищого розвитку. Введення до наукового обігу колекції створює додаткові можливості для порівняльного вивчення подібних знахідок з інших пам'яток скіфського часу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Гавриленко И.Н. Отчет о разведках по реке Ворскле в 1992 г. *Науковий архів ІА НАН України*. Ф. 64 «Фонд експедицій». Спр. 1992/59. С. 2.

Семененко А.О. Звіт про археологічні розвідки на території Більського археологічного комплексу (в межах Котелевського району Полтавської області) у 2021 році. *Науковий архів ІА НАН України*. Ф. 64 «Фонд експедицій». Спр. 2021/19. С. 5-9.

Шапорда О.М. Звіт про дослідження експедиції Історико-культурного заповідника «Більськ» в межах Більського археологічного комплексу у 2021 році. *Науковий архів ІА НАН України.* Ф. 64 «Фонд експедицій». Спр. 2021/18. С. 10-11.

Література

Пошивайло О. До питання наукової термінології в українській археології: по-українськи «кружало», а не «пряслице». *Український керамологічний журнал.* 2001. № 2. С. 5-10.

Радзієвська В.Є. Техніка прядіння у населення Лісостепової Скіфії. *Археологія.* 1979. № 32. С. 19-26.

Шапорда О., Оліцький В. Результати досліджень поселення Старий Кар'єр біля Котельви у 2024 році. *Консенсус.* 2025. № 3. С. 39-62. DOI: https://doi.org/10.31110/consensus/2025-03/039-062

Шапорда О.М., Задніков С.А., Семененко А.О. Котельва II – двошарове поселення лівого берега Ворскли. Результати досліджень 2021-2022 років. *Археологічні дослідження Більського городища – 2021-2022*. Київ-Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 103-147.

Шапорда О.М., Семененко А.О. Дослідження пам'яток лівого берега Ворскли біля Котельви у 2024 році. *Археологічні дослідження Більського городища – 2024*. Харків-Котельва: Майдан, 2025. С. 210-256.

Шапорда О.М., Семененко А.О., Пономаренко М.В. Роботи експедиції Історико-культурного заповідника «Більськ» на поселенні Котельва II та в його окрузі у 2023 році. *Археологічні дослідження Більського городища – 2023*. Харків-Котельва: Майдан, 2024. С. 254-284.

Шапорда О.М., Ткаченко О.М., Луговий Р.С. Археологічні розвідки спільної експедиції ІКЗ «Більськ» та Полтавського краєзнавчого музею в межах Котелевського району. *Археологічні дослідження Більського городища – 2017*. Київ-Котельва: ЦП України і УТОПІК, 2018. С. 188-189.

Шапорда О.М., Задніков С.А., Буйнов Ю.В., Семененко А.О. Поселення Старий Кар'єр – розвідки, розкопки та перспективи подальших досліджень. *Археологічні дослідження Більського городища – 2021-2022*. Київ-Котельва: ЦП НАН України і УТОПІК, 2023. С. 42-102.

Шапорда О.М., Семененко А.О. Нові дослідження на поселенні Старий Кар'єр. *Археологічні дослідження Більського городища – 2023*. Харків-Котельва: Майдан, 2024. С. 184-234.

Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи: город Гелон. Київ: Наукова думка, 1987. 184 с.

Щербань А. Прядіння і ткацтво у населення Лівобережного Лісостепу України VII – початку III століття до н.е. (за глиняними виробами). Київ: Молодь, 2007. 256 с.

Щербань А. Веретена однієї прялі. *Народознавчі зошити.* 2015. № 1. С. 82-91.

Перше надходження – 05.10.2026
Прийнято до друку – 29.10.2026
Оприлюднено на сайті – 07.11.2026

CC BY 4.0